

Halmbindning

ett nästan bortglömt hantverk som lever ute på Stora Tibbaröd.

Bikupa, korgar, jäskorg, liten skål, såfat och ett grytunderlägg – halmhantverk på Stora Tibbaröd.

Före industrialiseringen på 1800-talet var rågfälten många här i landet. Rågmjöl till bröd var oerhört viktigt och det finns i litteraturen många dramatiska berättelser om böndernaskamp för att rädda rågskörden undan vädrets makter och vilka konsekvenserna blev vid missväxt och att tvingas "blanda bark i brödet". Den råg som då odlades var inte av den kortvuxna sort som vi upplever på dagens rågåkrar. De gamla kultursorterna var högre, med ofta mer än 2 meter höga strån. Detta var dock ingen nackdel utan en enorm fördel då halmen efter rågskörden kom till stor användning som material till taktäckning, som armering i lerväggar i korsvirkeshus, som strö för kreaturen och, efter sönderhackning, som tillskott i fodret. Rågens starka halmstrå kom också att få en mångsidig användning för tillverkning av korgar, husgeråd för förvaring av olika slag och till och med för tillverkning av möbler. Att lära sig behärska halmbindningstekniken blev då synnerligen viktigt och kom att inta en central plats i den gamla allmogekulturen.

Tillverkningen av korgar (och andra föremål för lagring av olika produkter) som tillhör de verkligt uråldriga mänskliga sysslorna, har inte rönt någon större uppmärksamhet som historiskt kulturarv trots att dess användning varit så oerhört betydelsefull och att de brukats under många tusen år tillbaka i tiden i vitt skilda kulturer. De äldsta spåren av korgtillverkning är från den äldre stenåldern och det äldsta bevarade korgfyndet är från yngre stenåldern (Spanien). I Sverige finns fragment av korgar som daterats till flera tusen år f.Kr. (bl.a. Sandsjön, Sorsele).

Teknikerna för korgtillverkning, bindning och flätning, är spridd över hela världen och liknar i grunden mycket varandra. Däremot skiljer sig materialet åt beroende på platsen där korgarna tillverkas, så också i Sverige. I norra Sverige dominerade material från gran, tall och björk medan man i södra delen av landet hämtade materiel från björk, pil och hassel samt använde vass och halm. I Skåne var de norra, mer skogsklädda delarna, viktigast för korgtillverkning och avsalu och här kunde

Gammal skål av halmlob, Gamlegård, Billinge

tillverkning utgöra en viktig bisyssla till småbruket. I dessa trakter med mindre utkomst från sina gårdar eller täppor behövde man extrainkomster för sin nödtröft. Fanns råmaterial var inte heller investeringarna i verktyg särskilt stora och många och även äldre eller arbetssvaga kunde delta i tillverkningen. Under befolkningstillväxten och industrialiseringen under 1800-talet kom efterfrågan att öka och hantverket kom att exploateras och kraftigt öka på vissa orter som tex. Örskälljunga.

I de mer jordbruksintensiva områdena i Skåne fanns inte denna syssla i någon särskild omfattning utan här tillgodosåg man sitt behov av korgar och andra flätade/bundna föremål genom inköp från gårdshandlare eller torghandel.

Som nämnts ovan kom tillvaratagandet av råghalmen att bli ytterst viktig för bindning av korgar och andra bruksföremål i våra trakter. Halmstråna är synnerligen lämpliga då de är ihåliga och mycket sega och därför tål att vridas och böjas. I dessa tider behöver det ju knappast påpekas vilket miljövärde råghalmen har som råvara med sina långa cykeltider i de

Rågfältet på Stora Tibbaröd har mognat och skörden har påbörjats.

Vid Stora Tibbaröd utanför Röstånga har den gamla halmbindningstekniken återuppväckts. Här odlar man också de gamla rågsorterna som med sina långa strån är lämpliga för halmbindning och tillverkning av korgar och andra bruksföremål. Den råg som odlas är en blandning av olika kultursorter (se bild Röstångabygden (Rb) 2021:1, sid.20) och sås på hösten. Den kommer nu att gro och växa till under hösten men en för stor bladmassa under vintern kan ge upphov till snömögel (en svampsjukdom). Därför tillämpas på Stora Tibbaröd den historiskt vanliga metoden att låta tamboskapen, i detta fall fåren, beta ner rågen med dess bladmassa under senhösten. När djuren betar, gödslar och trampar ner den späda rågen gynnas dess tillväxt genom en bestockning av plantorna som då kommer att sätta fler strån per planta och dessutom ge en större skörd av kärnor. Redan tidigt under våren växer rågplantorna till och bildar en kraftig bladmassa. Denna bladmassa är gynnsam då den håller efter ogräset i odlingen.

Den högvuxna rågen skördas under högsommaren med skära eller lie med mejbåge och samlas ihop till lämplig "hantverksmängd". I detta stadium sorteras allt för grova strån bort. Kärvarna bindes med halm (se bild Rb 2021:1) och får därefter stå och mogna vilket innebär att de långsamt

torkar och under den tiden kommer viktiga mineraler och näringsämnen att passera från strået till sädeskornen i stråets topp. Stråets färg kan vid skörd vara grönt, gult, lila, rosa, purpur eftersom rågen som odlas vid Stora Tibbaröd är en blandning av flera olika gamla sorter. Färgskiftningarna bleknar alltmer var-

Skörden bärgas.

produkter där den binds in och som vid nedbrytning inte bildar några miljöfarliga ämnen. Skall man nyttja råghalm i sin tillverkning idag får man dock se till att odla råg av någon av de gamla kultursorterna för att få rätt längd på stråna.

Vid skörd syns tydligt hur stråfärgen varierar hos råghalmen på Stora Tibbaröd.

efter halmstrået torkar och övergår till att bli mer gulbeige. När nekarna (kärvarna) torkats slagtröskas rågen. Detta är viktigt för att det inte skall finnas några frön kvar som kan locka mössen till de buntar av halm som utvalts och nu lagras för att ingå i korgbindningen. I detta skick kan nu buntarna med råghalm ligga nästan hur länge som helst i avvaktan på att användas.

I långa stycken har nog halmbindning betraktats som ganska enkel med tanke på råvara och de enkla verktyg (kniv, pryl och bindring) som används och att föremål för eget bruk kunde tillverkas av i stort sett vem som helst med lite handlag. För att tillverka bruksföremål av högre kvalitet och varaktighet krävdes dock en väl upparbetad yrkesskicklighet och i Skåne finns namn på en rad erkänt skickliga halmbindare/korgmakare (Kulturens årsbok 1943).

Halmlöb – en gammal hantverksteknik/tradition för halmbindning

Vid halmbindningen på Stora Tibbaröd tillämpas den s.k. spiralbindningstekniken vilket innebär att de föremål som framställs är uppbyggda av halmsträngar spiralbundna med träspånor av hassel eller pil. Denna teknik går flera tusen år tillbaka i tiden och finns för råghalm som råvara dokumenterad från medeltiden.

Arbetsgången vid denna teknik är följande: Först förbereds materialet för bindningen genom att råghalmen rensas från ogräs och lösa blad och skenor i pil eller hassel om 1-1,5 meter långa, 6 mm breda och 2-3 mm tjocka tillverkas.

Material och princip för bindningen.

Bindningen börjar i mitten med en liten cirkel som sedan byggs på utåt. Ett kohorn används till att hålla ihop halmstråna och under arbetets gång används även en syl för att öpp-

En korg blir till av råghalm och pilskenor

na upp för nästa stygn och en kniv till att vässa pilskenorna som binder ihop halmstråna.

Med sylens hjälp förbereds nästa stygn. Ett rör av kohorn, trä eller metall används för att hålla ihop halmstråna. En syl av ben eller metall används för att öppna upp genom halmen för att kunna sy med pilskenan. Sylen sticks in i förgående varv av halmstrån.

Pilskenan spetsas i änden för att kunna tryckas igenom där sylen öppnat upp för stygnet.

Pilskenorna blötläggs före användning för att bli mjuka och spänstiga. Halmen hålls fuktig, men får inte vara för blöt, då den ska vara följsam när den böjs runt och sys ihop. Halmstråna fylls hela tiden på efterhand som det finns plats i kohornet. Pilskenorna skarvas i en dold knut mellan halmringarna vart efter arbetet fortskrider.

Botten på korgen binds först och när den har uppnått önskad storlek viks halmringen och arbetet binds därefter uppåt så att korgens väggar bildas.

Hanken på korgen har traditionellt bundits med halm eller tillverkats av en hasselkäpp som böjts, täljts till och sytts fast.

Genom historien har det bundits korgar, förvaringskärl, såfat, bikupor och mycket annat i hantverkstekniken halmlöb. Vid Stora Tibbaröd utanför Röstånga håller vi denna gamla kulturtradition vid liv. Som framgått ovan innebär

Korgar i halmlöb tillverkade på Stora Tibbaröd.

detta att vi sår och skördar de kultursorter som vi valt att ingå som material i korgflätningen och på så sätt synliggör hela berättelsen från det sådda rågkornet till den färdiga produkten.

Lovisa och Olof Andersson